

► 23. A színház szerepét vizsgálva az előadás nem kínál kész válaszokat, hiszen nincsenek is konkrét válaszok ezekre a kérdésekre: mit jelent ma a hiteles színház? Hogyan lehet a színház közösségi erejét és hitelességét megőrizni egy olyan korban, amikor a kulturális intézmények számos kihívással néznek szembe? Ki volt Janovics Jenő? Az előadásból következtethetünk arra: Janovics abban hitt, hogy a színház fennmaradásának záloga az, ha megőrzi hitelességét, közösségteremtő szerepét, és nem enged a cenzúrának, de ez közel sem jelenti azt, hogy ezzel minden meg van magyarázva, hiszen ezek a kérdések és gondolatok a mindennapokban is megfogalmazódhatnak bennünk. A művészet szabadsága és a közösséghez való eljuttatása Janovics Jenő idejében is küzdelmet jelentett, és ez ma is aktuális.

BALÁZS HANNA IMOLA

2004, Kolozsvár
Szülővárosában

Dolgozó nők története

Szécsi Noémi 2024-es nőtörténeti könyve, a *Régen minden nőnek jutott férj* a dualizmus kori Magyarországra kalauzolja az olvasót. Az író a korszakban és a témában egyaránt otthonosan mozog, hiszen 2015-ös, Géra Eleonórával közös *A budapesti úrinő magánélete*, illetve 2019-es *Lányok, asszonyok aranykora* című művelődéstörténeti írásai szintén a századforduló Magyarországa nőinek mindennapjaival foglalkoznak. A *Régen minden nőnek jutott férj* újdonsága az előző két könyvhöz képest abban áll, hogy a teljes magyar társadalom nőire koncentrál, a jól ismert „budapesti úrinő” életútján kívül számtalan szomorú és megdöbbentő, budapesti és vidéki, főnemesi és egy-egy szegény dolgozó életpálya elevenedik meg benne.

Felépítését tekintve a könyv az átlagos nő életútját követi: a születést, a kisgyermekkor, a nevelődést, a házasságot, a háztartásban vagy a munkaerőpiacon való helytállást, majd a válást vagy a megözvegyülést. Jó érzékkel keveredik benne az általános, társadalomtörténeti leírások és az egy-egy konkrét személy élettörténetét elmesélő részek, az olvasó hát mellett, hogy lehetőséget kap egy átfogó kép kialakítására a „hosszú tizenkilencedik század” nőinek életkörülményeiről. Konkrét személyek életútját, gyakran még belső világát, értelemrendjét, gondolatait is megismerheti.

Az a tény ugyanis, hogy valaki lánynak született a dualizmus kori Magyarországon, szinte végérvényesen meghatározta tevékenységének alakulását. A lánygyerek születése (a császári palotában vagy a földműves kunyhójaiban) mindenhol ambivalens érzéseket keltett. Esemény volt: lehetett örülni annak, hogy gyarapodott a család (főleg akkor, ha az anya is túlélte a szülést, gyermekágyas időszakot), de mivel a fiúk gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt „hasznosabbak” voltak a családnak (szegényen tanulhattak, szakmájuk lehetett, felnőve ők tartották el a családot, ők örökölték a birtokot, a nemesek esetében pedig általuk lett biztosítva a név és a cím megmaradása), a lányok világrajövetelét gyakran csalódás kísérte. Kosztolányi Lajos lányiné Harnos Ilona így idézi fel saját születésének a családban bizonyára gyakran emlegetett történetét: „Amikor megszülettem, s papa megtudta, hogy lánynak születtem, ezt mondta: *A fene egye meg*. Ezt papa – később rájöttem, csak azért mondta így, mert nem tudott tökéletesen megmagyarázni a dologat. A tótságból származott, leginkább németül beszélt, s valószínűleg csak annyit akart mondani, hogy *ejnye*, vagy *az-az*, vagy *a teremtesít*, csak valami indulatszót akart mondani. Csupán a könyvben bemutatott nők között bőven akadnak olyanok, akiket családjuk hasonló csalódásnak hangot adva üdvözölt a világban, elképzelhető tehát, hogy a korban hány kislány életét határozta meg a kihívás: mivel nem született eleve „hasznosnak” (azaz fiúnak), hasznossága folyamatos bizonyításra szorult.

KRITIKA

A színészek állandó színpadi metamorfózisa nemcsak technikai bravúr, hanem a történet szimbolikus rétegéhez is hozzájárul: a gyors átváltozások és sokszínű szerepek a színház változatosságával és állandóságával is összeköthetőek. Váta Lóránd, Pánczél Lilla, Daradics Hannah, Kiss Tamás, András Gedeon, Tótszegi Zsuzsa és a Bartók szerepében újra feltűnő Imre Éva – aki már otthonosan mozog Bartók Béla jelmezében – e metamorfózis számtalan árnyalatát hozzák elénk. Egyedül minden gesztus és minden mozdulat. Bács Miklós Janovics-alakítása a nagy ívű gesztusoktól a legapróbb árnyalatokig jut el, jut vissza. Egyetlen mozdulat, egy tekintet vagy egy gondosan elhelyezett csend legalább annyira beszédes, mint a kiéleltebb pillanatok. Bíró József Méry bácsija nem csupán a színház tűzoltójaként tűnik fel, hanem az események elbeszélőjeként is, átvéve ezt a szerepet Bodolai Balázstól, aki könnyed természetességgel közvetíti az eseményeket a nézők felé az előadás nagy részében. Az ő szerepe mintegy hidat képez a történet és a néző között, finoman terelve a figyelmet a fontos pillanatokra. Kardos M. Róbert karaktere esetlen, mégis kitartó és elhivatott figura, aki az általa hordozott csendes elkötelezettséggel válik meghatározóvá a színpadon. Albert Csilla feleség-alakítása óvatos jelenlét által, mégis határozottan formálja a színpadi világot.

Kifinomult határozottság, lendületes múltidézés – csak látszólagos ellentétpárok sorjázhatnak itt. Ifj. Vidnyánszky Attila rendezése egyszerre állít emléket egy nagy alkotónak és reflektál a színház örök, nagyon is mai kérdéseire.

Kolozsvári Állami Magyar Színház. Janovics. Janovics Jenő életéből inspirálódva, Vecsei H. Miklós és Németh Nikolett szövege és a társulat improvizációi alapján. **Rendező:** Ifj. Vidnyánszky Attila. **Szereplők:** Bács Miklós, Bíró József, Kardos M. Róbert, Albert Csilla, Tótszegi Zsuzsa, Bodolai Balázs, Imre Éva, Váta Lóránd, Pánczél Lilla, Daradics Hannah, Gedő Zsolt, Kiss Tamás, András Gedeon, Farkas Loránd. **Díszlettervező:** Csiki Csaba. **Jelmeztervező:** Cs. Kiss Zsuzsanna. **Zene:** Mester Dávid. **Koreográfus:** Berecz István. **Dramaturg:** Németh Nikolett. **Rendezőasszisztens:** Dávid Helga. **Előadás-vezető:** Albert Enikő.

Nemcsak technikai bravúr, a történet

ázartásban való részvételével, az alacsonyabb társadalmi rétegek esetében saját hozománjának megkeresésével, erkölcsi feddhetőségével, előnyös házasságával, ez előtt, alatt és után munkájá- esetleg előregedő szülei ápolásával).

A könyv ennek a bizonyításnak a lehetséges alternatíváit villant- el. Ereje nem abban áll, hogy „lázadozó lányokat” mutat be, akik tu-osan igyekeztek lerombolni a körjük épült korlátokat (bár ter- szetesen ilyenek is megjelennek benne, például Hugonnai Vilma, első magyar orvosnő), sokkal inkább abban, hogy olyan átlagos életére fókuszál, akik gyakran nem is önszántukból vagy bizo- tási vágyuk hatására kerültek be a munkaerőpiacra, ezzel együtt a férfiak világába. Rendszerint objektív, anyági körülmények yszerítették őket erre: megözvegyültek, elárvultak (és legidő- bként az ő feladatuk lett a testvéreik eltartása is), a férjük keresem volt elég a család fenntartására, vagy egyszerűen csak nem ltak (még) férjet. A munkaerőpiacot a férfiak elképzelései ural- ták, nőként nehéz volt biztos álláshoz jutni, hiszen a mára már „női- ek” tekintett szakmákra is alkalmasabbnak tartották a férfiakat. Példa erre az a fejezet, ami a budapesti óvónők gyakori „megörü- nének” korabeli problémájáról tudósít: „A Budapest józsefvárosi dedódó egylet január 11-én tartott választmányának tárgya volt ária uczai kisdédóvónői állomás betöltése helyettesítés által, mi- n az intézet eddigi vezetőnöje, Kokkes Emma megörült. Miután neknek kisdédóvó intézetekben való alkalmazása óta lefolyt rövid alatt már ez a 6. vagy 7. eset, hogy óvónő megtévelyodött, az ese- valamelyik hírneves orvossal közölni fogjuk annak megállapítá- végett, hogy mennyiben a pálya az oka a megörülésnek?” A mai asó számára (amellett, hogy már önmagában a „vezetőnő” szük- telenül nőiesített megfogalmazás is szemforgatásra adhat okot) értelme, hogy a jelentés központi kérdése nem az, hogy hogyan etne könnyebbé tenni az akár 50-100 gyerekre egyedül vigyázó nők számára a mindennapokat, sokkal inkább az, hogy a (pszi- sen is) „gyengébbik nem” tagjai alkalmasak-e egyáltalán a mun- ra. Izgalmas és fontos ellenpélda ebből a szempontból Dapsy Gi- a szeghalmi óvónő története is, aki elhunyt édesapja állását és el együtt szolgálati lakását mindössze 18 évesen „örökölte meg”, korabeli sajtó szóhasználatával élve (a teljes igazsághoz hozzátar- tik az, hogy megpályázta az állást, a bírálbizottság pedig – még édesapja iránti kegyeletből is, de – bizalmat szavazott neki, ez- n pedig az évekig húzódó fellebbezési folyamatok során is bizo- totta rátermettségét). Gizella nemcsak a szeghalmi gyerekeket ította évtizedeken keresztül, de közben családfenntartóként sa- testvéreiről is ő gondoskodott, óvónői fizetéséből, már-már pénz- ri bravúrként, végül mindegyiküket sikerült kitaníttatnia. Bár a tudatba leginkább az Ady családhoz fűződő viszonya, illetve (Nil éven folytatott) írói karrierje miatt került be, Dapsy Gizella élet- ténete jól példázza azoknak a nőknek a sorsát, akiket külső kő- mények kényszerítettek rá a munkaerőpiacon való helytállásra is fiatal nők is végeztek tanítóképzőt, például Móra Ferenc felesé- Walleshausen Ilonka, de nagy részük még azelőtt férjhez ment, gy diplomáját ténylegesen használta volna).

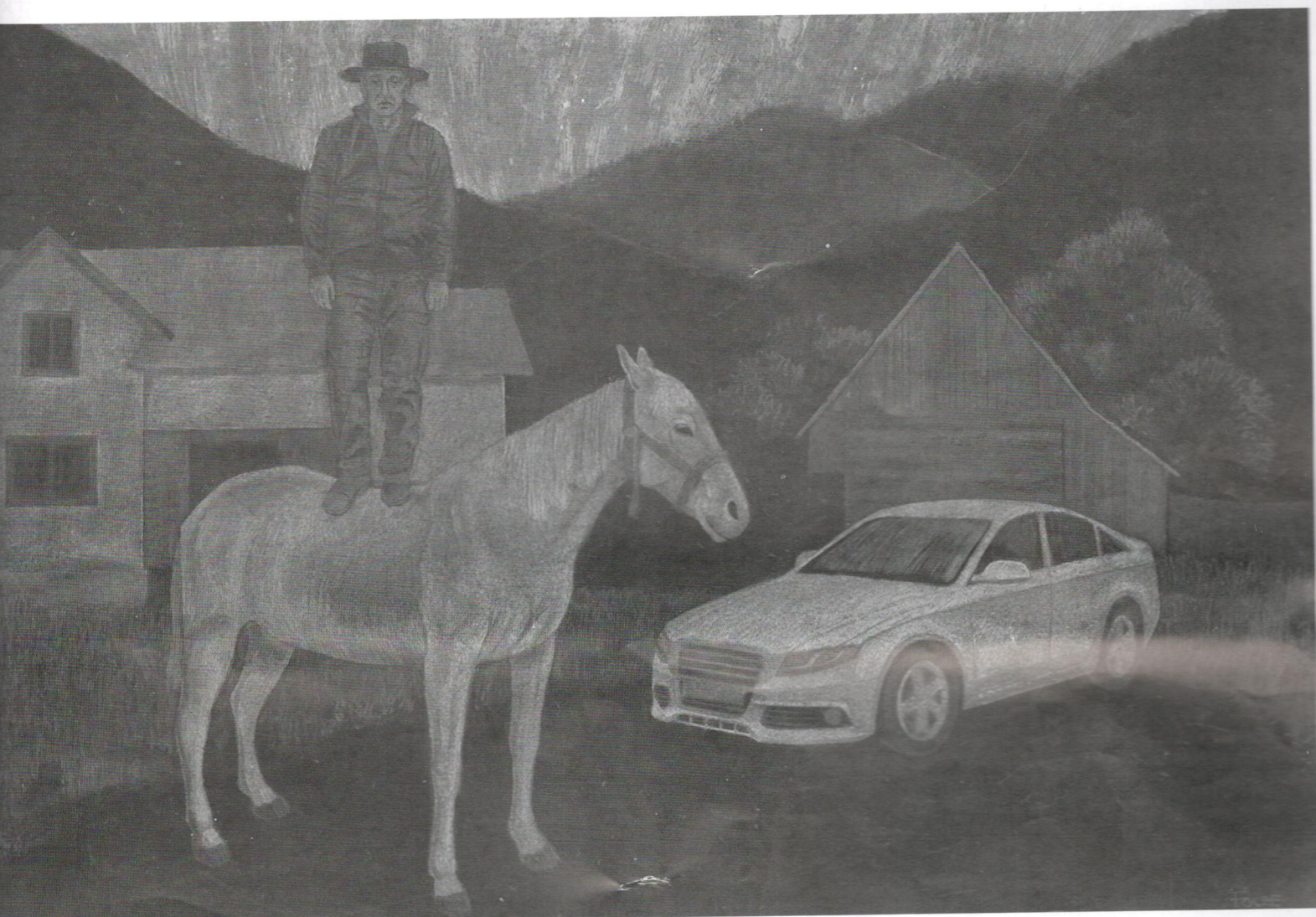
A Régen minden lánynak jutott férj másik nagy erőssége az, hogy an társadalmi csoportok életével és karrierlehetőségeivel is fog- kozik, akiknek esetében nagyon nehéz írott dokumentumokhoz ni, hiszen ezek a nők (ha tudtak is írni) nem vezettek naplót, és n is leveleztek mindennapi életükről. Míg a nemesség, a polgárság az értelmiségi réteg esetében rengeteg személyes dokumentum

maradt fent (főleg levelek és naplók), a cselédekről meg az előbbie- kel való szoros együttélés miatt szintén bőven vannak feljegyzések. a munkásosztály lányai esetében elsősorban a hivatalos okiratokra (születési igazolvány, orvosi naplók) és újságcikkekre lehet támasz- kodni a kutatási folyamat során. Szécsi Noémi ezen nehézségek elle- nére több fejezetet is szentel a munkásnők életének, nemcsak a gyári munkásnők, de a varrólányok, a tisztviselőnők és az orvosnők hely- zetével is foglalkozik. Ha a századfordulós Magyarország dolgozó nő- ire gondolunk, valószínűleg keveseknek jutnak eszébe a gyári mun- kások (őket inkább az államszocialista korszak tipikus alakjainak szokás tekinteni), tény azonban, hogy a 19. század végén, különö- sen a gyorsan iparosodó Budapesten, rengeteg gyári munkásnő élt és dolgozott, elsősorban a dohánygyártás számított „női munkának”. Jelenlétük átalakította a társadalmat, hiszen amellett, hogy egyik ko- rábbi nőtipusba sem voltak besorolhatóak, új problémára világítot- tak rá (például arra, hogy nincs, aki vigyázzon a hét 6 napján dolgozó anyák gyerekeire, ez pedig a bölcsőde- és óvodarendszer fejlődését is elősegítette). A másik, eddig kevésbé kutatott téma az apácaren- dek zárt világa, ezeknek a korszakban rendkívül fontos szerepe volt az oktatásban, különösen a nőképzésben. Emellett (bár hajlamosak vagyunk inkább középkori „szakmának” tekinteni) a kolostori élet karrierlehetőséget és relatív önállóságot is biztosíthatott a nőknek, hiszen a vallásos tevékenységeken túl az apácák szerepet vállaltak az oktatásban és az egészségügyben is. A könyvben szó esik arról, hogy hogyan válhat az apácaság hivatássá, de az érem másik olda- lát, a zárdakollégiumok korlátokkal teli világát is megmutatja Kaffka Margit feljegyzéseinek a segítségével.

Az, hogy a könyv kilép a „budapesti úrinők” világából, együtt jár azzal is, hogy marginalizált, a társadalom által szinte teljesen ma- gukra hagyott közösségeket is bemutat. Foglalkozik a budapesti prostituáltak helyzetével, a leányanyák megítélésével a különböző társadalmi rétegekben, és a házasságon kívüli kapcsolatokból szü- letett gyerekek helyzetével is. Életének alakulása szempontjából ugyanis egyáltalán nem volt mindegy, hogy a magára hagyott gyer- mek születési bizonyítványában két törvényes szülő szerepel, vagy csak egy. Az árvaházakba kerülő, törvényes származású gyerekek élete sem volt könnyű, a leányanyák által dajkaságba adott vagy ma- gára hagyott, lelencházba kerülő gyerekek esetében azonban az életben maradás esélyei drasztikusan rosszabbak voltak. Ez az er- kölcslenség és adminisztratív szempontból egyaránt bonyolult helyzet éppen a századfordulón lett olyan súlyos, hogy az állami szervek és a különböző egyesületek elkezdjenek aktívan megoldást keresni rá.

Szécsi Noémi legújabb könyve tehát kilép az úri szalonok világá- ból, olyan emberek sorsát villantja fel az olvasó előtt, akikből gyak- ran nem maradt több az utókorra, csak egy születési és egy elhalá- lozási dátum egy régi kartotékban. Igyekszik átfogó képet mutatni a századfordulós Magyarország nőinek életéről, rendhagyó módon el- sősorban a szakmai és csak másodsorban a sokszor jobban doku- mentált és izgalmasabbnak tűnő magánélet felől. Ezáltal segít job- ban megérteni azt a világot is, amiben az olvasó él – hiszen a mai intézményrendszerek, ideológiák, az oktatási rendszer, sőt gyakran még az iskolai tananyag alapjai is a századfordulón alakultak ki, ki- alakulásukban pedig (közvetlenül és közvetve egyaránt) nagy sze- repe volt a dolgozó nők térhódításának.

— Szécsi Noémi: *Régen minden lánynak jutott férj*. Park Könyvkiadó, Bu- dapest, 2024.

t-európai álom
számunk 1., 3., 7., 9–16., 19., 21., 25. és 28. oldalát Főcze Alpár *Sár és arany* című kiállításának munkáival illusztráltuk, amely a budapesti Ladó Galériában volt
tekinthető.

z én női felmenőim
m a szalonban teáztak”
szélgetés Szécsi Noémivel 4

Csender Levente
Háromszáz nap 8

Muszatics Péter
Utak és hitek.
Drezda. Homlokzatok 18

és Krisztinka versei 13
aramán Hunor prózája 14

PAVILON 420

Balázs Hanna Imola:
Dolgozó nők történetei 24

KRITIKA

(esszé) **2.**

Karácsonyi Zsolt: *Maurus, a fejedelem* **3.**

„Az én női felmenőim nem a szalonban teázta” – Beszélgetés Szécsi Noémi íróval **4.**

Vermesser Levente: *Balczó András, öttusa* (vers) **7.**

Csender Levente: *Háromszáz nap* (próza) **8.**

Hajós János: (*Végtelen Hotel, 101-es szoba*); (*Parapír*); (*A vadász*); (*Nomád*); (*Konyhazaj*) (versek) **11.**

Balaton László: *Lábnymok* (próza) **12.**

Pavilon 420

Ilyés Krisztinka: *A megbocsátás mechanikája; Erőltetett menet; Angyaljövés* (versek) **13.**

Karamán Hunor: *A hűtőben tartjuk a vaját, hogy könnyebb legyen harapni* (próza) **14.**

Rinske Kegel: *Minden rendben, anya (Alles is goed, mama); Hajnali harmat (Ochtenddauw)* (versek Hermán Dániel fordításában) **15.**

Sótonyi Gábor: *Vadászgörény* (próza) **16.**

Kocsis Francisko: *Apám lámpái. Régi lámpák üvegét tisztogatva (Lämpile mamei. Curățând sticlele lămpilor vechi)* (vers Varga László fordításában) **18.**

Muszatics Péter: *Utak és hitek. Drezda. Homlokzatok* (esszé) **18.**

Kinematográf

Papp Attila Zsolt: *Kedvenc rémálmaink (David Lynch és a képzelet)* **22.**

Theátrum

Erőss Lilla: *A színház szívverése, viharok között (Kolozsvári Állami Magyar Színház: Janovics)* **23.**

Kritika

Balázs Hanna Imola: *Dolgozó nők történetei (Szécsi Noémi: Régen minden lánynak jutott férj)* **24.**

Fülszöveg

Borsos J. Gyöngyi: *Nehéz dolog az emlékezet (Hjalmar Bergman: Nagymama és az Úristen)* **26.**

Borsos J. Gyöngyi: *Apák és fiúk (Hjalmar Bergman: Markurellék)* **26.**

Képregény

Csillag István – Vincze Ferenc: *Inni vagy nem inni* **26.**

Amplitúdó

Jakabffy Tamás: *1902 – Manchester, 1903 – Budapest* **27.**

Artefaktum

Takáts Fábán: *Azok, akik még maradnak (Főcze Alpár: Sár és arany)* **28.**

A digitális lúdtoll

Amikor Hertogenboschban az ezernégyszázas esztéták, és Hieronymus Bosch mester éppen Barbie-rózpozta készülő festményének igen jó minőségű nyúlzott tölgyfatábláját, nem gondolta volna, hogy azon hamarosan a majdani Nostradamusok balsejtelmein is túlesz, amelynek tényfeltáró példatárát esetleg fel nemcsak a nem egyszersmind az eljövendő idők falára is. Hiszen egyik erénye éppen az, hogy akár képletesen is képes megpillantani, beazonosítani a mindenség titokzatos, pangó történések eszményített vagy rémképeit, ami nemcsak hogy mi, humanoidok folyamatosan közelítünk az ismeretlenhez, hanem egy nesztelenül suhanó és kissé ellapultra sikeredett, de azért igen alkalmas, megkopasztott, kibelezett gondolat persze akkoriban, még a sajtómentes alulinformált társadalom legfeljebb csak egy lapostányérnak vagy égi malomképfülőeszköz formáját sugallhatta, viszont titokzatos minták mint örök szellemi ismeretlenek között lebegő legfontosabb teremtés: fenséges otthonunk, a Terra Incognita.

Viszont Bosch mesternek akkor még nem volt digitális lúdtolla, ámbar a rendelkezésére álló korom és a kötéanyagok keverékéből készített tintájával még inkább a tömör nyomvonalakat hagyott a finomra csiszolt deszkán. A rajzolatok vonalvezetése itt-ott mindmáig érzékelhető, amit illuminátorokhoz illő aprólékossággal felhordott a szövevé hígított lazúr-színeivel türelmesen végigsimogató életre rémmesés gondolataiból fakadó történeteinek netekkel berendezett terepasztalát. Aztán egy szép napon gott az Idő, és attól fogva már sietni kellett, hiszen a hűvös szélén szólva vészesen közeledett a világvesztéssel járó vész órája, és Justitia igazságosztó pillanata az ominózus esztendő fordulóján, ami nemcsak az emberi szívek felé li remegését hozta magával, de Nürnbergben a grafikus lyenszántó vésőnyomait is hársfa dúcokba metszve a lovasságnak dübörgésével. A moralista Bosch pedig – a gyógy szemléletű művészi zsenialitását többféle háttérmentes talmasra duzzadt irodalommal aposztrofálja – voltaképpen érzékelte és rögzítette valós környezetének benyomását a boruló dicsőséges reneszánsz hőskorának szellemében a to ablakán túl az akasztások, a keréketörések, a káosz a felnégyelések és csonkítások vagy a parasztháborúk kal teli oratóriumainak kórushangjai és az inkvizíció sötét füstje egyként tekerődött a magasba, míg alig néhány társnyival távolabb, Rómában az isteni Raffaello diplomácia közepén, lantmuzsika hangjainál, vörösbársonyban a szépségek ölelésében tündökölt a szenteknél szerető képi jelekkel megfogalmazott kalligráfiáját dalolta a szóba. Ezalatt a világvalóság óriástányérján vagy lapluzórikusan elvonatkoztatott egyedi játéksíkjait egy flamand mester világra hozta, s azóta Bosch génmanipulált művei itt mocorognak köztünk az élő történelemben a világosságban, ahol a pénzről és a brent-kőolaj hordóiról, a pedig Diogenész hordójáról, mint egy olyan helyről, ahol az emberi lélek elixirtől ékes ideái emelkedtek a légbe. (Nincs már Raffaello, és Juvenalis egykori erkölcsiratát ve: „Fut Rómából kikacagva a szemérem”).

S lám, még Bosch félelmei ellenére sem jött el az utolsó pillanata, hát persze, a valódi megtisztulás sem következett, egy újabb haláltáncos apokalipsziszvározás eljövetele moriendi” délibábja villant hologramként az égi kivágyt gondolkodó Tommaso Campanella már az újabb század közeledő epilógusára, az ezerhatszázas év fordulójára t

Bosch génmanipulált teremtményei itt mocorognak köztünk az élő történelemben...